

DOI: 10.31866/2616-759X.8.2.2025.342042

УДК 792.2(479.24):[792.028.4:168.33]:7.038.6

НЕЧІТКІСТЬ ЛОГІКИ ТЕАТРУ АБСУРДУ ЕЛЬЧИНА

Іфтіхар Пірієв

*доктор філософії в галузі мистецтвознавства;**e-mail: piriyeiftixar99@gmail.com; ORCID: 0009-0004-7816-8660**Єреванський державний драматичний театр імені Джафара Джаббарли,
Баку, Азербайджан***Анотація**

Мета статті – дослідити абсурдизм у драматургії засновника азербайджанського театру абсурду Ельчина в контексті нечіткої логіки, багатозначності та парадоксальності. **Методологія дослідження** ґрунтується на теорії «нечіткої логіки» Лютфі Заде та методі порівняльного аналізу. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що через застосування методу «нечіткої логіки» абсурдистську драматургію Ельчина вперше інтерпретовано як смислову багатозначність і парадоксальність, а персонажів п'єс – як носіїв множинних ідентичностей. Автор, уникаючи традиційного бінарного методу інтерпретації вистав, доходить основного висновку: сила мислення й уяви Ельчина піднесла жанр абсурдистської драми на новий рівень, відмінний від західноєвропейського. **Висновки.** У ХХІ столітті театр абсурду Ельчина набув якісно нового рівня розвитку, що дало підстави розглядати його як джерело формування нового театрального напрямку – «театру нечіткої логіки». Нечіткість логіки Ельчина як драматурга особливо яскраво виявляється в його п'єсах, таких як «Убивця», «Телескоп», «Особливе замовлення в акваріум», «Ігри диявола», «Шекспір», «Ах, Париж, Париж», «Я твій дядько», «Мій улюблений божевільний», «Мій чоловік – божевільний» та ін. Зазначені п'єси Ельчина – це не просто абсурдистські драми. Він створює «абсурд в абсурді», приділяючи особливу увагу парадоксальності, незвичному мисленню та алогізмам. Поетика театру абсурду Ельчина покликана створювати водночас реальний і сюрреалістичний простір, що особливо підкреслює комунікативну значущість його драм. Нечіткість логіки абсурдистських драм Ельчина – це своєрідний полігон для експериментів, що дає змогу розробляти нові методи подачі тексту, форми сценічної дії та шукати нові режисерські рішення. Аналіз абсурдистських п'єс Ельчина засвідчив, що його персонажі є відображенням глибинних процесів психологічних і філософських метаморфоз.

Ключові слова: європейський театр; театр абсурду; парадокс; Ельчин; Лютфі Заде; нечітка логіка; абсурдизм

Постановка проблеми

Сучасний театр є простором пошуку й активного експериментування з новими формами, засобами та стилями вираження. На сьогодні особливо актуаль-

ною постає проблема осмислення системи образів, персонажів і композиційних прийомів, які використовують драматурги. Лише завдяки цьому можна повною мірою усвідомити й глибше зрозуміти процеси трансформації художньої мови театру. У цьому контексті вивчення театру абсурду азербайджанського драматурга Ельчина Ефендієва із застосуванням методологічного підходу, що спирається на теорію «нечіткої логіки» Лютфі Заде, розширює межі пізнання сучасного постмодерністського театру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню сучасної азербайджанської драматургії в контексті постмодерністського театру присвячено чимало наукових праць у національному театрознавстві. Серед них особливе місце посідає монографічне дослідження професора Айдіна Дадашева (Dadaşov, 2005) «Драматургія періоду Незалежності», яке присвячене аналізу азербайджанської драматургії як літературного процесу, а також тематичному структуруванню сучасної національної драматургії (на прикладі п'єс різних авторів, зокрема й Ельчина).

Творчості Ельчина як класика сучасності присвячена монографія академіка Нізамі Джафарова (Сəfərov, 2017) «Ельчин. Творчий шлях письменника». Цю книгу можна охарактеризувати як науково-теоретичний путівник основними віхами творчості драматурга, у якому розкриваються такі поняття, як «стиль Ельчина», «манера письма Ельчина», «жанр Ельчина», «творча генотипологія письменника».

Дослідженням «театру абсурду Ельчина» присвячено низку статей провідних азербайджанських театрознавців, таких як Мар'ям Алізаде, Ісрафіл Ісрафілов, Нарміна Агаєва. Доктор мистецтвознавства, професор М. Алізаде (Əlizadə, 2011, 2017, 2018) у своїх публікаціях звертає увагу на вплив Ельчина на національний театральний процес. Досить цікавим є алармістське бачення доктора мистецтвознавства, професора І. Ісрафілова (İsrafilov, 2017), який проголошує «кінець традиційної режисури» з появою в театрі феномена Ельчина. Дослідження театрознавиці Н. Агаєвої (Ağayeva, 2024) присвячені інтерпретації театру Ельчина в контексті вимог часу, які диктують необхідність упровадження концептуальних новацій.

Окремо варто зазначити, що творчість Ельчина перебуває в центрі уваги провідних режисерів Азербайджану, які ставили його п'єси в жанрі абсурду. Зважаючи на це, цікавим є інтерв'ю режисерки Мехрібан Алекперзаде (Əsrəf, 2018), яка ділиться досвідом інтерпретації та постановки абсурдистських творів Ельчина.

Аналіз публікацій, присвячених творчості Ельчина, дає підстави стверджувати, що в театрознавстві відсутні спроби дослідити театр абсурду цього драматурга в оптиці більш гнучких наукових парадигм, які передбачають аналіз із застосуванням принципів нечіткої логіки Лютфі Заде (Zadeh & Aliev, 2018).

Мета статті – розробити нову методологію вивчення театру абсурду Ельчина. Зокрема, потрібно виявити «нечітку логіку» абсурдизму, а також зафіксувати багатозначність і парадоксальність драматургічного стилю Ельчина Ефендієва в його діалектичній динаміці. Крім того, спираючись на теорію «нечіткої логіки» Лютфі Заде, проаналізувати персонажів Ельчина не як статичних фігур, а як процеси, схильні до метаморфоз на психологічному й філософському рівнях.

Виклад основного матеріалу*Поетика абсурду в драматургії Ельчина*

Творчість азербайджанського драматурга Ельчина, який першим звернувся до жанру абсурду в національній драмі, становить особливу віху в історії азербайджанської драматургії (Tağısoy, 2016). Поряд із розробкою художньо-естетичної системи цінностей на основі національної традиції у своїй творчій лабораторії він успішно апробує передовий досвід світової драматургії, зокрема естетику європейського театру XX століття. Національні проблеми, які порушує Ельчин у своїх творах, перегукуються із загальнолюдськими, а тому є зрозумілими й близькими широкому колу глядачів.

На сьогодні п'єси драматурга з великим успіхом ставлять у багатьох країнах світу. До міжнародних здобутків театру Ельчина можна зарахувати постановку мюзиклу «Північ» за мотивами п'єси «Мешканці пекла» на сцені театру Сент-Джеймс у Лондоні під керівництвом британського режисера Метью Голда (Səfərəliyeva, 2013, p. 45).

Окремої уваги заслуговує вистава «Шекспір», яку успішно поставив відомий англійський режисер, керівник творчої групи «Grantlers» Девід Перрі. Прем'єра відбулася 2011 року в театрі «Авангард». Лондонському глядачеві було надзвичайно цікаво простежити ставлення Ельчина до прожитої історії, виражене в іронічній, парадоксальній формі (Səfərəliyeva, 2013, p. 45).

П'єси класика сучасної азербайджанської літератури Ельчина вирізняються своєрідністю та багатоманітням відображення дійсності. Драматург приділяє особливу увагу парадоксальності ситуацій, у які потрапляють персонажі, а також незвичному способу мислення та алогізмам.

Частина західних абсурдистів розглядає театр абсурду як театр реалізму, тоді як інші – як театр ірреальності. Такі погляди наштовхують на думку, що саме звернення до абсурдизму вже є своєрідним «абсурдом».

На відміну від західноєвропейських абсурдистів, Ельчин створює драматургію, яка тяжіє до реалізму. Його насамперед цікавить актуальність теми, до якої він звертається у своєму творі. У п'єсах Ельчина демонструються приклади людської байдужості, лицемірства й обману. Як драматургу йому вдається, зберігаючи національний колорит, осмислювати питання національного характеру в контексті загальнолюдських ідей.

Ельчин, як глибокий знавець своєрідної комунікативної значущості театрального мистецтва, у своїх драмах вміло створює реальний і водночас сюрреальний простір між кожним учасником та глядачем вистави. Він успішно експериментує, упроваджує нові методи подачі тексту, форми сценічної дії, заохочує оригінальні режисерські рішення. Наприклад, у п'єсі «Шекспір» є цікава авторська знахідка – роздвоєння особистості персонажа. Інакше кажучи, у персонажі «Чоловік-дружина» чоловік та жінка постають як єдиний образ. У п'єсі психічно хворий герой водночас ототожнює себе і з чоловіком, і з жінкою. Як і в «Гамлеті» В. Шекспіра, який можна охарактеризувати як «виставу у виставі», у «Шекспірі» Ельчина наявний прийом «персонаж у персонажі», а також додатково – «нечіткий», розмитий світ третьої постаті, тобто самого автора. У «Шекспірі» Ельчин

через образи «подружжя» актуалізує архетип «Адама і Єви». Якщо звернутися до юнгіанської теорії, то й аніма, й анімус походять зі світу ідей. Як відомо, метою напруженої боротьби, яку Юнг вів з дияволом у межах художньої та філософської думки, було прагнення виявити істини, здатні звести нанівець диявольські впливи – а отже, зобразити «можливість неможливого».

Окрім цього, ще однією важливою відмінною рисою Ельчина як драматурга є вміння поєднання в одному творі принципів і елементів кількох художніх напрямів. У його комедіях простежується єдність реалізму та романтизму. Застосовуючи художні принципи, нетипові для традиційної комедії, автор провокує глядача на зустріч із новим типом п'єси. Мотиви сновидінь, марень, безумства, глибоких роздумів і реальності, властиві його поетиці, поєднуються з поняттями духовного й морального комфорту в умовах психологічних потрясінь.

У творах Ельчина, написаних у жанрі абсурдистської драми, найчастіше використовуються неочікувані, парадоксальні й алогічні ситуації. Як зазначає докторка мистецтвознавства, професорка М. Алізаде, починаючи з 90-х років минулого століття, «Ельчин пише для театру абсурдистські п'єси, в яких перетворює буденне на незвичайне, фантастичне – на звичне, представляє реальність у формі гри, ніби шифруючи її у самому процесі гри» (Əlizadə, 2018).

Ельчин створює абсурд в абсурді («абсурд абсурду»). Його п'єси, такі як «Ах, Париж, Париж», «Я твій дядько», «Мій улюблений божевільний», «Мій чоловік – божевільний», «Шекспір», «Квартиранти пекла», «Телескоп», «Гусінь», «Принц Болболустану», «Ігри диявола» та інші, цілком слушно охарактеризувала театрознавиця М. Алізаде як «різні ланки одного ланцюга» (Əlizadə, 2017). Далі дослідниця продовжує:

... це нова художньо-естетична парадигма. У цій парадигмі перетинаються трагедія з абсурдом, драма з комедією, трагікомедія з політичним памфлетом; об'єднуються магічний реалізм із сатирою, сюрреалізм з іронією, художній гротеск із репортажем. ... Вона відкриває перед театром широкі горизонти та створює для режисерського задуму на сцені різноманітні варіативні можливості. (Əlizadə, 2017)

У п'єсі «Мрії у поштовому відділенні» Ельчин розкриває космополітичну філософію мрій. Вона написана у класичній традиції, однак поєднує в собі й прийоми сучасної театральної естетики. Ельчина часто порівнюють із чутливим художником, який тонко вловлює й описує найзвичайніші дії, настрої, почуття та думки своїх персонажів. Головна героїня п'єси «Мрії у поштовому відділенні» розмірковує над вибором між реальним і нереальним світами. Як би сильно вона не хотіла виявити ніжність і любов до свого чоловіка, який своєю чергою щиро намагається зробити її щасливою, однак образ ідеального чоловіка не дає їй спокою. Саме у світі вигаданого ідеалу вона знаходить комфорт і душевний спокій. Такий підхід вступав у протиріччя з радянською ідеологією та суперечив їй, підриваючи основи та вказуючи на минущість. Протиставляючи реальному світові світ ірреального, Ельчин ставив читача і глядача на межу між двома полюсами. Він запрошував заново переосмислити саму реальність, показуючи, що

ірреальність займає ширший простір і набагато яскравіша. Ельчин ніби нагадував глядачеві: павутиння сюрреалізму має щільніші нитки й більш переплетена, ніж сама реальність.

Творчість Ельчина – це калейдоскоп доль, а його п'єси – ескізи цих доль. Психологічна драма «Убивця» вирізняється тим, що вбирає в себе особливості поетики абсурду. Уміло використовуючи прийоми абсурдизму в п'єсі «Убивця», Ельчин майстерно передає безвихідь життєвих ситуацій у реальному житті. Головні герої вистави – Жінка та Вчитель – намагаючись урятуватися від психологічних потреб, впадають у глибокий розпач, аж до того, що навіть перетворення наставника на вбивцю втрачає будь-який сенс.

Нечітка логіка драматургічного стилю Ельчина в діалогічній динаміці

Абсурдистським п'єсам Ельчина властива багатолінійність. Саме ця риса характеризує драматургічний стиль Ельчина, який визначає художньо-естетичний настрій п'єси, поетичну мову тексту та манеру вираження. Водночас у своїх творах він майстерно синтезує класицизм, що стоїть на цілковито протилежному до абсурду драматургічному полюсі. Такий спосіб синтезу народжується з динаміки нечіткої логіки художньої уяви. Особливою рисою творчості Ельчина також є те, що в його абсурдизмі простежується поєднання комізму з трагізмом або ж з ліризмом. У художніх текстах автора помітний взаємозв'язок реалізму з елементами романтизму. Усі перелічені особливості художнього письма Ельчина підтверджують багатство й гнучкість внутрішнього духовного світу драматурга.

Для Ельчина мінлива динаміка подій, характери персонажів, невидимі «нелогічні» аспекти взаємин відіграють важливу роль у побудові сюжетної лінії. Протиріччя в точках зіткнення й розходження, нетиповість образів визначають повноцінність і непередбачуваність персонажів п'єс Ельчина. Ельчин у цьому мінливому динамічному калейдоскопі приділяє особливу увагу виявленню прихованих особливостей. Використовуючи власні художні методи та прийоми, він впорядковує ці нестандартні явища, знаходить у них закономірності, здатні вивести людину на шлях істини.

Видатний азербайджанський театрознавець, професор Ісрафіл Ісрафілов (İsrafilov, 2017) у своїй статті «Кінець традиційної режисури» пише про творчість Ельчина: «способи самовираження впевнено викидаються на материк порятунку». У кожному новому творі Ельчин звертається до певного художнього чи філософського прийому. Залежно від ситуацій, у які потрапляють його герої, залежно від успішних чи невдалих історій взаємин персонажів він майстерно поєднує елементи реалізму, сюрреалізму та абсурдизму. Цей тезис яскраво простежується в таких спектаклях Ельчина, як «Телескоп», «Шекспір», «Мій коханий божевільний», «Мій чоловік – божевільний». Якщо розглянути антиномії «притомних» і «божевільних» у п'єсах «Мій коханий божевільний» і «Мій чоловік – божевільний», складається враження, що автор ніби вливає характери персонажів у прозору колбу, змішує їх з різними «хімічними елементами», розфарбовує у спеціальні кольори. Ельчин фільтрує людську поведінку в різних життєвих ситуаціях крізь сито художньої уяви, зберігаючи водночас національний азербайджанський колорит. Таким чином він піднімає національні проблеми в контексті загальнолюдських.

Ельчин протиставляє функції логіки та алогічності, чітку та нечітку логіку, зводячи їх до спільного знаменника в межах художнього простору. У глобальному вимірі творчість Ельчина – це робота з інформацією природною мовою (*"Lütfi Zadənin rəqəmlərdən"*, 2017). Це формулювання влучно передає сутність його художнього мислення, що фактично ґрунтується на теорії «нечіткої логіки» Лютфі Заде.

Варто зауважити, що теорія Лютфі Заде є науковим явищем, яке спрямоване на регулювання синергетичних процесів, гармонізацію суперечностей і зв'язування паралелей, які неможливо поєднати в межах раціонального уявлення. До того ж ця концепція, заснована на теорії нечітких множин, покликана охопити безмежну нескінченність – виявити існування десятків тисяч відтінків сенсів між абсолютним нулем і абсолютною одиницею, продемонструвати множину чисел, що зливаються в цьому проміжку, і засвідчити буття безлічі кольорів у середині білого та чорного. Теорія «нечіткої логіки» є носієм фундаментального енергетичного імпульсу, що проклала шлях до революційних змін у розвитку сучасних технологій та зумовила нову конфігурацію світу.

Хоча теорія «нечіткої логіки» належить до галузі точних наук і систем математичних обчислень, на нашу думку, доцільно її застосовувати в гуманітарному знанні, зокрема в інтерпретації художніх текстів і літературних процесів (Abdulla & Əliyev, 2024). У такому разі теорія «нечіткої логіки» слугує ефективним інструментом для розшифрування «логіки» абсурдистської драми Ельчина. Адже «нечітка логіка» – це логіка толерантності, що відкриває можливості для трансформацій у всіх сферах наукового пізнання. Цілком логічним постає пошук елементів нечіткості, невизначеності та парадоксальності в самій сутності людського буття, у параметрах багатолінійності мислення та в актах споглядання людського пізнання світу.

У творчості Ельчина «нечітка» мотивація розгалужується через динаміку діалогу. З погляду професора Ісрафіла Ісрафілова (İsrafilov, 2017), драматургія Ельчина, «демонструючи діаметрально протилежний арсенал ідеологічних та естетичних виявів художньо-рефлексивної думки, прагне створити простір для художньої гри, що передбачає діалог із глядачем, а не з актором». Відома азербайджанська режисерка Мехрібан Алекперзаде (Əşrəf, 2018) наголошує: «... у творчості Ельчина присутні діалоги, які не відповідають сучасній моделі діалогічного мовлення. Проте саме цей стиль наближає нас до естетики абсурду...».

«Нечітка логіка» абсурдизму Ельчина є відображенням трагічної картини світу. Театр абсурду Ельчина – застереження про моральні наслідки зростаючого відчуження в суспільстві. Відчуження й розгубленість людей, усунення інтелігенції від суспільних проблем у всі часи формували морально-психологічну атмосферу його творів.

У життєвому шляху та поведінці персонажів Ельчина (Əşrəf, 2018) простежується глибока антиномія «між світом, у якому мислять його герої, і світом, у якому вони живуть». Між цими світами постійно виникає контраст, який, з одного боку, породжує хаос у мисленні героїв, а з іншого – визначає два напрями думки. Сценічні твори Ельчина, за словами М. Алізаде (Əlizadə, 2018), «немовби структуровані поза параметричним простором хаосу». У міфологічному мисленні «хаос» є уособленням безладу й відсутності організації. Проте навіть

із будь-якого «хаосу» неминуче постає космос. Енергія, що породжує хаос, згідно із законами природного порядку, водночас творить і його гармонію.

Метаморфози персонажів Ельчина

Творчість Ельчина – це відображення негативних боків суспільного життя, які ми часто сприймаємо як щось природне. Його персонажі – це «розумні божевільні», суть божевільня яких він розкриває за допомогою прийомів поетики абсурдизму. Отже, через «безумних» персонажів у таких виставах, як «Мій чоловік – божевільний», «Шекспір» і навіть «Телескоп», Ельчин викриває «божевільня» самого суспільства. Герої згаданих п'єс потрапляють у ситуації, які важко уявити в межах звичайного раціонального мислення.

У виставі «Мій коханий божевільний» прояви «божевільня» героїв розгортаються на тлі соціальних подій, у яких переплітаються істина та хаос. Професорка М. Алізаде (Əlizadə, 2011) точно визначає драматургічний прийом Ельчина: «Ситуація моделюється на основі паралелей: ось одиночна камера – психіатрична лікарня, а ось і саме суспільство – і спробуй тепер зрозумій, що є чим насправді». «Божевільні» Ельчина, які намагаються знайти розв'язання проблем за гаметівським принципом «Світ – це божевільня», теж є жертвами свого часу.

Пітер Брук (Brook, 1996) вважав, що до великих істин, до реальностей можна дійти через містицизм і таємницю. Якщо застосувати цей принцип до театального мистецтва, то п'єса набуде цілісності. Саме з опорою на цей принцип Ельчин прагне створити приховану містичність усередині абсурду, і містика, що постає з абсурду, займає чільне місце в його творчості. Оскільки містика вже передбачає «нечітку логіку», у містицизмі Ельчина як невід'ємні складники яскраво проявляються елементи абсурду та самої «нечіткої логіки».

З огляду на це особливий інтерес становить п'єса Ельчина «Телескоп», де містика чи не створює враження основного лейтмотиву твору. Події у п'єсі віддзеркалюють реальне сучасне життя. Переживання головного героя, що перебуває в стані клінічної смерті, передаються через абсурдні сцени, завуальовані в містичність. У цій п'єсі елементів абсурду, двозначності й містичних подій значно більше, ніж у творах власне містичного жанру. Атмосфера абсурду занурює глядача в містичний простір. Ельчин вірить, що саме таким чином можна подолати розбіжності між світоглядами, а також заповнити розриви й порожнечі задля їх зближення.

Ельчин оголює відмінності людського мислення, а також суперечності між лицемірством і щирістю, закликає викоринити темні думки, очистити й окультурити скарбницю людської свідомості. Театр абсурду Ельчина покликаний упорядкувати драматизм життєвих ситуацій і гармонізувати хаотичне психологічне напруження.

Ельчин – талановитий психолог. Навіть у п'єсі «Я твій дядько», де «багатошаровість сюжетної лінії відсуває фабулу на другий план» (Dadaşov, 2005, p. 23), він усе одно майстерно «проникає в "глибину характеру" навіть у найскладніших ситуаціях» (Səfərlıyeva, 2013, p. 45). Драматург уміє поєднувати події у фабулу «нечіткої логіки», вибудовуючи діалоги відповідно до характеру, мовлення, розуму та мислення персонажів. Це пояснюється тим, що в його творах установлюється «міцний (і до того ж природний!) зв'язок між творчістю в діячості та синхронії» (Səfərov, 2017, p. 9).

Ельчин (Elçin, 2005) своєю творчістю стверджує, що «через напружено-психологічні або ж помірковано-стримані, символіко-гротескні, фантастично-міфічні чи, навпаки, реалістичні, лірико-духовні стилі азербайджанська література прагне лише одного – усвідомити глибину сучасної постаті “універсальної людини”». Мета Ельчина співзвучна меті засновника абсурдизму Ежена Іонеско (Ionesco, 1966), який прагнув вивести на сцену й показати глядачам саме екзистенційне існування людини, змусити глядача усвідомити абсурдність світу, продемонструвати «історію, розказану ідіотом». Водночас цікаво, що сам Іонеско називав створений ним напрям не «театром абсурду», а радше «парадоксальним театром» або ще точніше – «театром парадоксу». Натомість, за переконанням Ельчина (Elçin, 2016, р. 16), «театр абсурду» – це «антитеатр», однак п'єси, що ставляться в ньому, аж ніяк не є «антимистецтвом».

Ельчин надає великого значення усному мовленню, майстерно використовує абсурдні мовні нюанси, доводячи їхній вплив до логічної межі. Перетворюючи саме мовлення на об'єкт театрального видовища, він створює комічний ефект, викриваючи бездуховність суспільства й руйнуючи безглузді стереотипи.

Персонажі Ельчина завжди схильні до несподіваних метаморфоз. Глядачеві спершу здається, що він спостерігає соціальну драму чи мелодраму. Проте згодом стає очевидним, що на сцені панує абсурд, у який поступово втягується і сам глядач.

П'єса «Ігри диявола», яку Ельчин написав в останні роки, а також авторська експлікація п'єси «Особливе замовлення в акваріум», створена на основі трьох п'єс («Особливе замовлення», «Золото» та «Зустріч у готельному номері»), присвячені абсолютно різним темам, однак це не заважає об'єднати їх за ступенем важливості порушених проблем. Кожна тема, до якої звертається драматург у своїх п'єсах, відображає кілька філософських теорій і літературних напрямів. Багатий світ мислення Ельчина сформував неповторний авторський почерк, своєрідний драматургічний стиль. У творчості Ельчина простежується динаміка «-ізмів». І лише можливості «нечіткої логіки» дають змогу систематизувати твори, присвячені різним темам, у єдиний цілісний контекст.

П'єси Ельчина «Ігри диявола» та «Особливе замовлення в акваріум» написані в жанрі «абсурд абсурду». Спрямованість трьох різних п'єс або ж трьох різних тем, об'єднаних у межах однієї п'єси «Особливе замовлення в акваріум», на єдину ідею, а також «зв'язок поза зв'язком» і динаміка суперечливих подій, що поспідовно розгортаються, стають причиною виникнення в абсурдній дії ще однієї (додатково) абсурдної дії. Це й є філософія «абсурду в абсурді». Досягнення синергетичних переходів між трьома різними темами в межах єдиного сюжетного знаменника – головна перевага драматургічного мислення Ельчина.

Наукова новизна. У цій статті вперше здійснено аналіз абсурдистської драматургії азербайджанського письменника Ельчина з опорою на методологію «нечіткої логіки» Лютфі Заде, що ще раз доводить можливість застосування цієї теорії в галузі гуманітарних наук, зокрема в мистецтвознавстві. Окрім того, проведено порівняльний аналіз театру абсурду Ельчина з традиціями західно-європейської абсурдистської драматургії та виявлено характерні риси театру абсурду Ельчина, які відрізняють його від європейського театру абсурду.

Висновки

Аналіз театру абсурду Ельчина в контексті теорії «нечіткої логіки» Лютфі Заде дає змогу зробити такі висновки:

1. Аналіз поетики абсурдистської драматургії Ельчина з позиції теорії «нечіткої логіки», як оптимального підходу до вивчення його п'єс, показав, що драматург виводить абсурдистську драму за межі жанру. Театр абсурду Ельчина – це форма мислення, метафора буття в хаосі. Поетика абсурду Ельчина поєднує загальнолюдську екзистенційну філософію з національною культурною специфікою.

2. Теорія «нечіткої логіки» як гнучкий методологічний підхід дає змогу інтерпретувати багатозначність та парадокси п'єс драматурга. Аналіз драматургічних творів, таких як «Убивця», «Телескоп» та «Шекспір», дає підстави стверджувати, що п'єси Ельчина є яскравим прикладом гармонійного поєднання сатири й іронії, алегорії та лірики. У п'єсі «Мрії в поштовому відділенні» змінюються ліричні, алогічні, комічні, сюрреалістичні й абсурдні ситуації світу сновидінь.

3. Застосування теорії «нечіткої логіки» Лютфі Заде до поетики абсурдистської драми Ельчина ще раз підтверджує, що художня логіка драматурга «настільки ж нечітка, наскільки й зрозуміла». В абсурдистських п'єсах Ельчина, таких як «Особливе замовлення в акваріум» та «Ігри диявола», що об'єднують три різні теми в одній концепції, енергія нечіткої логіки формує унікальність ситуацій та діалогічного ландшафту загалом. Схематизм і поетика творів демонструють, що мислення й уява Ельчина здатні створювати «абсурд в абсурді» («абсурд абсурду») завдяки можливостям цієї енергії.

4. В абсурдистських драмах Ельчина можна простежити соціальні, етичні, мовні та онтологічні метаморфози персонажів на рівні сприйняття глядачів. Методологія нечіткої логіки дає змогу динамічно описувати ці метаморфози персонажів, що постійно змінюються.

Отже, аналіз театру абсурду Ельчина крізь призму «нечіткої логіки» Лютфі Заде підтвердив унікальність його драматургічного стилю та багатогранність філософських і художніх смислів у творах. Можна з упевненістю констатувати, що так само як у XX столітті абсурдистський напрям в мистецтві вплинув на формування театру абсурду, у XXI столітті теорія «нечіткої логіки», а саме нечіткість логіки в абсурдистських п'єсах Ельчина, породила «театр нечіткої логіки», визнаний світовою театральною спільнотою.

Проте глибше розуміння творчості Ельчина неможливе без урахування її втілення на сцені. Аналіз режисерських концепцій, акторських трактувань, сценографії та музичного оформлення дасть змогу простежити, як художня «нечітка логіка» драматурга реалізується в театральному процесі, які нові значення виникають у діалозі між драматургічним текстом і сучасною сценою. Таке дослідження надалі сприятиме не лише глибшому розумінню специфіки творчості автора, але й покаже її місце та актуальність у глобальному театральному просторі.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Abdulla, K., & Əliyev, R. (2024). *Qeyri-səlis məntiq və dil-nitq*. Sim-Sim.
- Ağayevə, N. (2024). Zamanın elçin teatri və Elçin teatrinin zamanı. *Mədəniyyət Dünyası*, 46, 49–55. <https://doi.org/10.52094/3005-9941.46.2024.024>
- Brook, P. (1996). *The Empty Space: A Book About the Theatre: Deadly, Holy, Rough, Immediate*. Touchstone. <https://www.are.na/block/6631974>
- Cəfərov, N. (2017). *Elçin: yazıçının yaradıcılıq yolu* (K. M. Tahirov, Ed.). Zərdabi LTD MMC.
- Dadaşov, A. (2005). *Müstəqillik dövrünün dramaturgiyası* (Z. Əsgərli, Ed.). Nağıl evi.
- Elçin. (2005). *Seçilmiş əsərləri* (Vol. 8). Çinar-Çap.
- Elçin. (2016, December 24). Mənəvi faciənin ifadəsi. Ejen İonesko və onun "absurd teatr"i. *525-ci qəzet*, 16. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2016/dekabr/521136.htm>
- Əlizadə, M. (2011, September 10). Elçin fenomeninin Azərbaycan milli teatr prosesinə təsiri. "Elçin öz dramaturji yaradıcılığıyla dövrün çağırışına adekvat cavab vermiş oldu". Birinci məqal. *525-ci qəzet*, 20–21. http://elchin.musigi-dunya.az/hq_meqaleler/meryem-elizade-elcin.pdf
- Əlizadə, M. (2017, May 22). Qanadlarını yanına salma! *525-ci qəzet*. <https://525.az/news/79678-qanadlarini-yanina-salma>
- Əlizadə, M. (2018, May 5). Elçinin teatr planeti. *525-ci qəzet*, 10–11. <https://525.az/news/99113-elcinin-teatr-planeti>
- Əşrəf, S. (2018, May 5). "Qatil" dünya dramaturgiyasına girə biləcək bir əsərdir. Mehriban Ələkbərzadə ilə Elçinin dramaturgiyası haqqında söhbət. *Ədəbiyyat qəzeti*: xüsusi buraxılış, 23. https://drive.google.com/file/d/1GEPQvSIC_Ag55xyoFfuhrRlWCT4bRXvH/view
- İonesco, E. (1966). *Notes et contre-notes*. Gallimard.
- İsrafilov, İ. (2017, October 9). *Ənənəvi rejissuranın sonu - İsrail İsrailov yazır...* Kulis.az. <https://kulis.az/xeber/senet/xeber-19833>
- Lütfi Zadənin rəqəmlərdən imtina edən inqilabi nəzəriyyəsi- Sözlə hesablama. (2017, October 11). Aztehsil. <https://aztehsil.com/news/3543-ltfi-zadnin-rqmldr-dn-imtina-edn-inqilabi-nzriyyisi-szl-hesablama.html>
- Səfəraliyeva, G. (Ed.). (2013). *Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu): bibliografiya*. M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. http://elchin.musigi-dunya.az/hq_kitablar/elchin_bibliografiya.pdf
- Tağısoy, N. (2016, January 25). Elçin yaradıcılığından yazmağın məsuliyyəti. *525-ci qəzet*. <https://525.az/news/50215-elcin-yaradiciligindan-yazmagin-mesuliyyeti>
- Zadeh, L., & Aliev, R. (2018). *Fuzzy Logic Theory And Applications: Part I And Part II*. World Scientific.

REFERENCES

- Abdulla, K., & Əliyev, R. (2024). *Qeyri-səlis məntiq və dil-nitq* [Fuzzy logic and language-speech]. Sim-Sim [in Azerbaijani].
- Ağayevə, N. (2024). Zamanın elçin teatri və Elçin teatrinin zamanı [Elchin's Theater of the Time and the Time of Elchin's Theater]. *Mədəniyyət Dünyası*, 46, 49–55. <https://doi.org/10.52094/3005-9941.46.2024.024> [in Azerbaijani].
- Brook, P. (1996). *The Empty Space: A Book About the Theatre: Deadly, Holy, Rough, Immediate*. Touchstone. <https://www.are.na/block/6631974> [in English]

- Cəfərov, N. (2017). *Elçin: yazıçının yaradıcılıq yolu* [Elchin: the writer's creative path] (K. M. Tahirov, Ed.). Zərdabi LTD MMC [in Azerbaijani].
- Dadaşov, A. (2005). *Müstəqillik dövrünün dramaturgiyası* [Dramaturgy of the Independence Period] (Z. Əsgəri, Ed.). Nağıl evi [in Azerbaijani].
- Elçin. (2005). *Seçilmiş əsərləri* [Selected Works] (Vol. 8). Çinar-Çap [in Azerbaijani].
- Elçin. (2016, December 24). Mənəvi faciənin ifadəsi. Ejen İonesko və onun "absurd teatr"ı [Expression of moral tragedy. Eugene Ionesco and his "absurd theater" I]. *525-ci qəzet*, 16. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2016/dekabr/521136.htm> [in Azerbaijani].
- Əlizadə, M. (2011, September 10). Elçin fenomeninin Azərbaycan milli teatr prosesinə təsiri. "Elçin öz dramaturji yaradıcılığıyla dövrün çağırışına adekvat cavab vermiş oldu". Birinci məqal [The impact of the Elchin phenomenon on the Azerbaijani national theater process. "Elchin has adequately responded to the call of the era with his dramaturgical creativity". First article]. *525-ci qəzet*, 20–21. http://elchin.musigi-dunya.az/hq_meqaleler/meryem-elizade-elcin.pdf [in Azerbaijani].
- Əlizadə, M. (2017, May 22). Qanadlarını yanına salma! [Don't put your wings next to you!]. *525-ci qəzet*. <https://525.az/news/79678-qanadlarini-yanina-salma> [in Azerbaijani].
- Əlizadə, M. (2018, May 5). Elçinin teatr planeti [Elchin's theater planet]. *525-ci qəzet*, 10–11. <https://525.az/news/99113-elcinin-teatr-planeti> [in Azerbaijani].
- Əşrəf, S. (2018, May 5). "Qatil" dünya dramaturgiyasına girə biləcək bir əsərdir. Mehriban Ələkbərzadə ilə Elçinin dramaturgiyası haqqında söhbət ["The Assassin" is a work that can enter the world dramaturgy. A conversation with Mehriban Alakbarzadeh about the dramaturgy of Elchin]. *Ədəbiyyat qəzeti: xüsusi buraxılış*, 23. https://drive.google.com/file/d/1GEPQvSIC_Ag55xyoFfuhmRlwCT4bRXvH/view [in Azerbaijani].
- Ionesco, E. (1966). *Notes et contre-notes*. Gallimard [in French].
- İsrafilov, İ. (2017, October 9). Ənənəvi rejissuranın sonu – İsrəfil İsrəfilov yazır... [The end of traditional directing – İsrəfil İsrəfilov writes]. *Kulis.az*. <https://kulis.az/xeber/senet/xeber-19833> [in Azerbaijani].
- Lütfi Zadənin rəqəmlərdən imtina edən inqilabi nəzəriyyəsi- Sözlə hesablama [Lütfi Zade's revolutionary theory that rejects numbers – Calculation with words]. (2017, October 11). *Aztehsil*. <https://aztehsil.com/news/3543-ltfi-zadnin-rqmlrdn-imtina-edn-inqilabi-nzriyyisi-szl-hesablama.html> [in Azerbaijani].
- Səfərləyeva, G. (Ed.). (2013). *Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu): bibliografiya* [Elchin (Efendiyev Elchin Ilyas oglu): bibliography]. M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. http://elchin.musigi-dunya.az/hq_kitablar/elchin_bibliografiya.pdf [in Azerbaijani].
- Tağısoy, N. (2016, January 25). Elçin yaradıcılığından yazmağın məsuliyyəti [The responsibility of writing about Elchin's creativity]. *525-ci qəzet*. <https://525.az/news/50215-elcin-yaradiciligindan-yazmagin-mesuliyeti> [in Azerbaijani].
- Zadeh, L., & Aliev, R. (2018). *Fuzzy Logic Theory And Applications: Part I And Part II*. World Scientific [in English].

Надійшла: 18.06.2025; Прийнято: 16.07.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 27.10.2025

FUZZY LOGIC OF ELCHIN'S THEATER OF THE ABSURD

Iftikhar Piriev

PhD in Art Studies,

e-mail: piriyeviftixar99@gmail.com; ORCID 0009-0004-7816-8660

Irevan Azerbaijani State Dramatic Theatre after J.Jabbarli

Baku, Azerbaijan

Abstract

The purpose of the article is to explore absurdism in the dramaturgy of Elchin, the founder of the Azerbaijani theatre of the absurd, in the context of fuzzy logic, ambiguity and paradox. **The research methodology** is based on Lotfi Zadeh's theory of 'fuzzy logic' and the method of comparative analysis. The scientific novelty of the article lies in the fact that, through the application of the 'fuzzy logic' method, Elchin's absurdist dramaturgy is interpreted for the first time as semantic ambiguity and paradoxicality, and the characters in the plays as bearers of multiple identities. Avoiding the traditional binary method of interpreting plays, the author comes to the main conclusion: the power of Elchin's thinking and imagination has elevated the genre of absurdist drama to a new level, distinct from that of Western Europe. **Conclusions.** In the 21st century, Elchin's theatre of the absurd reached a qualitatively new level of development, which gave reason to consider it as the source of a new theatrical direction – the 'theatre of fuzzy logic'. The vagueness of Elchin's logic as a playwright is particularly evident in his plays, such as *The Murderer*, *The Telescope*, *Special Order for an Aquarium*, *The Devil's Games*, *Shakespeare, Oh, Paris, Paris*, *I Am Your Uncle*, *My Favourite Madman*, *My Husband Is Mad*, and others. These plays by Elchin are not just absurdist dramas. He creates 'absurdity within absurdity,' paying particular attention to paradoxes, unusual thinking, and illogicalities. The poetics of Elchin's theatre of the absurd is designed to create a space that is both real and surreal, which particularly emphasises the communicative significance of his plays. The vagueness of the logic of Elchin's absurdist dramas is a kind of testing ground for experiments, allowing for the development of new methods of presenting text and forms of stage action, as well as the search for new directorial solutions. An analysis of Elchin's absurdist plays has shown that his characters reflect the deep processes of psychological and philosophical metamorphoses.

Keywords: European theatre; theatre of the absurd; paradox; Elchin; Lotfi Zadeh; fuzzy logic; absurdism

